

Voorwoord

In dit themanummer van *Justitiële verkenningen* staat het fenomeen *informele economie* centraal. Het is een controversieel concept dat op veel verschillende manieren wordt gedefinieerd. Dit wordt weer-spiegeld in het grote aantal synoniemen, zoals schaduw economie, paralleleconomie, verborgen economie, zwarte economie, enzovoort.

Over de omvang en de functie van de informele economie wordt al sinds de jaren 1960 gediscussieerd. De informele sector is in arme landen relatief groter dan in rijke landen, terwijl de omvang ook varieert onder invloed van regeldruk, handhaving, verstedelijking en economische crisis. Met dit nummer beoogt de redactie in de eerste plaats inzicht te bieden in de belangrijkste kenmerken van de informele economie. Ingegaan wordt op de vraag in hoeverre deze is vervlochten met de formele en de criminele economie. Ook is er aandacht voor de positie van migranten en de functie van de informele economie als 'kraamkamer' voor nieuwe bedrijven. In de tweede plaats is er in dit nummer aandacht voor de uitwassen van de informele economie. Doorgaans zijn het groepen die voor hun overleven zijn aangewezen op de informele sector, zoals mensen zonder verblijfstatus, die slachtoffer worden van uitbuiting. Actuele ontwikkelingen in de opsporing en jurisprudentie komen uitgebreid aan bod.

In het openingsartikel van Slot wordt uitgebreid stilgestaan bij het begrip informele economie en de verschillende definities. De auteur stelt dat de informele sector bestaat bij de gratie van individuen en gezinnen die overleven in een economische omgeving waar mogelijkheden om geld te verdienen schaars zijn of waar regulering te complex is. De informele sector kan ook een product zijn van bewuste strategieën van ondernemers om aan overheidsregels te ontsnappen. Daarnaast besteedt het artikel aandacht aan de relatie tussen welvaart (BNP per hoofd) en de relatieve omvang van de informele sector. De auteur signaleert dat een groeiend aantal mensen op dit moment de informele economie wordt ingeduwed als gevolg van de economische crisis. Daarnaast is snelle verstedelijking een factor die bijdraagt aan de groei van de informele sector. Ondanks verschillen van inzicht over de daadwerkelijke omvang van de informele economie zijn de meeste deskundigen het erover

eens dat deze groeiende is en een blijvend fenomeen in grootstedelijke economieën.

Rensman, Bruil, Van de Steeg en Kazemier richten zich met hun artikel over het aandeel van de drugssector in het nationaal inkomen op een grensgebied tussen informele en criminele economie. Illegale activiteiten zoals smokkel en de productie en verkoop van illegale drugs dragen bij aan het nationaal inkomen van een land. In de praktijk worden deze echter niet opgenomen in de statistieken, omdat betrouwbare schattingen van de omvang van deze activiteiten nauwelijks bestaan. Recent is het Centraal Bureau voor de Statistiek een onderzoek begonnen naar het aandeel van illegale activiteiten in het nationaal inkomen. Dit artikel presenteert de eerste schattingen voor de omvang van de productie van en handel in illegale drugs. De totale bijdrage van illegale drugs aan het nationaal inkomen varieert van 1300 miljoen euro in 1995 tot 1800 miljoen euro in 2008. Dat is gelijk aan 0,45% van het nationaal inkomen in de jaren negentig tot ongeveer 0,2% in 2008. De belangrijkste redenen voor deze afname zijn de daling van de prijzen voor drugs, de verslechtering van de handelsmarges en de toename van de internationale concurrentie, in het bijzonder voor xtc en amfetaminen.

Mensen zonder verblijfstatus zijn bij het zoeken naar werk aangewezen op de informele economie. Staring en Aarts hebben onderzocht hoe een deel van hen, jongeren wier asiolverzoek is afgewezen en die vervolgens illegaal in Nederland zijn gebleven, aan de kost komt. Het onderzoek is gebaseerd op interviews met 118 voormalige alleenstaande minderjarige asielzoekers (ama's). In het artikel komt naar voren dat slechts een derde van hen werk heeft in de informele economie. Zij zijn bijvoorbeeld actief als schoonmaker, in de bouw, bij cateringbedrijven en als klusjesman. Vaak gaat het om een beperkt aantal uren per week, doorgaans op oproepbasis. De betaling is mager en slechts enkele respondenten kunnen leven louter van wat ze verdienen. De meeste jongeren overleven door de steun van vrienden en particuliere organisaties. Dankzij deze steun zwerven ze niet op straat en kunnen ze hun verblijf in Nederland voortzetten. De jongeren zijn zich bewust van het risico van arrestatie als ze illegaal aan de slag gaan, en daarom nemen ze genoeg met een bestaan in de marge. De steun van particuliere organisaties

en de gerichtheid van jongeren op een rechtmatig verblijf vormen zo een buffer tegen uitbuiting. Uit het onderzoek blijkt voorts dat het merendeel van de illegaal verblijvende ex-ama's nooit betrokken is geweest bij criminele activiteiten.

Het begrip uitbuiting, of arbeidsuitbuiting, wordt in het artikel van Van Krimpen nader onderzocht. Zij analyseert de recente ontwikkelingen in jurisprudentie over arbeidsuitbuiting in sectoren als horeca, tuinbouw en de schoonmaaksector. In oktober 2009 deed de Hoge Raad voor het eerst uitspraak in een zaak over mensenhandel buiten de seksindustrie. Terwijl voor die tijd veroordelingen wegens dit type uitbuiting zeldzaam waren en rechtbanken verschillende definities van uitbuiting hanteerden, is na het vonnis van de Hoge Raad veroordeling wegens uitbuiting gemakkelijker geworden. Concreet ging het in deze zaak om uitbuiting in een Chinees restaurant. Dankzij het vonnis is er nu een heel duidelijke interpretatie van de delictsbestanddelen 'oogmerk van uitbuiting' en het inzetten van dwangmiddelen zoals misbruik van een kwetsbare positie. Het aantal zaken over arbeidsuitbuiting is nadien flink toegenomen. Daaronder zijn ook gevallen van criminele uitbuiting. Welke gedragingen precies onder dit begrip vallen, is echter nog niet helemaal duidelijk.

De opsporing van arbeidsuitbuiting is een taak van de Sociale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (SIOD). Bogaerts, Plooi en Zoetekouw beschrijven in hun bijdrage welke werkwijzen de dienst hanteert bij de bestrijding van het fenomeen. Hoewel het aantal meldingen van arbeidsuitbuiting is toegenomen, heeft dit niet geleid tot meer onderzoeken. Vaak zijn er onvoldoende harde aanwijzingen om een onderzoek in gang te zetten. Recent is daarom een nieuwe, proactieve benadering ontwikkeld, waarbij gebruik wordt gemaakt van een risicomodel. Dit past in de filosofie van de zogeheten Intelligence Gestuurde Opsporing (IGO): het zoeken naar en inzichtelijk maken van verbanden in (criminaliteits)gegevens om beleids- en opsporingskeuzes te onderbouwen en te sturen. Hiervoor moeten data en gegevens van verschillende instanties worden gedeeld. Bedrijven en ondernemers met een hoog risicoprofiel voor uitbuiting worden geselecteerd voor controle en onderzoek.

Het thema wordt afgesloten met een bespreking door Van der Leun van het recent verschenen boek *Economic sociology: A systematic inquiry* van Alejandro Portes. Zij gaat daarbij onder meer in op het onderscheid tussen informele en criminele economie en op de verplechting van formele, informele en criminele economie.

B.M.J. Slot*

M.P.C. Scheepmaker

* Dr. Brigitte Slot is als beleidsmedewerker verbonden aan de directie Financiële Markten van het ministerie van Financiën. Zij is tevens redactieraadlid van *Justitiële verkenningen*. Mr. drs. Marit Scheepmaker is hoofdredacteur van *Justitiële verkenningen*.